

βίον. Ἀποτελεῖ μάλιστα ἰδιάζον ψυχολογικὸν γεγονός ἢ συνήθεια, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ συνηθέσταται περιπέτειαί τοῦ εἴδους τούτου βιοῦνται ὡς τι ὄλως ἄηθες καὶ ἐξαιρετικόν: «Οὐδείς ἄνθρωπος ἐδοκίμασέ ποτε τόσον ἀσυνήθη περιπέτειαν». Μόνον δὲ διὰ τοῦ τρόπου τούτου τῆς βιώσεως εἰσδύουν εἰς τὸ βάθος τῆς φύσεως αὐτῶν. Οὐδέποτε θὰ παύσῃς, στοχαστικὸν γῆρας, νὰ ἐκθέτῃς εἰς τὴν νεολαίαν πρὸς πᾶσιν τὰ ἐξηραμμένα καὶ ταξινομημένα περιεχόμενα τῆς πείρας σου· καὶ δικαίως. Ἄλλὰ καὶ ἡ νεολαία οὐδέποτε θὰ παύσῃ νὰ δίδῃ πλήρη πίστιν μόνον εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῆς πείραν. Καὶ δικαίως.

Β. Ἡ ἐννοία τῆς καθόλου πείρας τοῦ βίου ὁδηγεῖ ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ θετικῶφρονος τύπου τοῦ ἐφήβου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἤρξάμεθα, εἰς ἄλλον τινὰ τύπον, εἰς τὰς φιλοσοφικὰς δηλ. φύσεις ἐν εὐρυτάτῃ ἐννοίᾳ. Τὸ βλέμμα αὐτῶν εἶναι ἐστραμμένον κατὰ τε τὴν νόησιν καὶ τὴν ἔρευναν ἐπὶ τὸν κόσμον ὡς ὄλον καὶ ἐπὶ τὸ «πρόβλημα τῆς ζωῆς». Εἰς τὴν ψυχολογικὴν κατανόησιν παρέχουν πολὺ ὀλιγωτέρας δυσχερείας. Διότι τί ἄλλο εἶναι ἢ ἥβη ἢ ἀφύπνισις συνειδητοῦ βίου καὶ βιώσεως τοῦ κόσμου; Ὅλα τὰ κρίσιμα ἐρωτήματα, τὰ ὁποῖα ἀνακύπτουν κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῆς, κατάγουν ἀμέσως εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ μεταφυσικοῦ. Γέννησις καὶ θάνατος, ἔρωσ καὶ διαφορὰ τῶν φύλων, κλίσις καὶ ἐξωτερικὴ ὑποχρέωσις, τέλος ὁ ἴδιος προορισμὸς καὶ «τὸ νόημα τῆς ζωῆς». Θὰ εἴχομεν περισσότερον δικαίωμα νὰ ἐρωτήσωμεν, ὅχι διατὶ ὅλα ταῦτα ἐξεγείρουν τὴν πρὸς γνῶσιν ὁρμὴν τοῦ ἐφήβου, ἀλλὰ πῶς κατορθοῖ νὰ μὴ γίνῃ φιλόσοφος ἐναντι τοῦ νέου τούτου ρεύματος τῶν βιωμάτων. Πράγματι οἱ φιλοσοφικοὶ οἴστροι εἶναι κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην τόσον συνηθεῖς καὶ πρὸς τὴν ἐξέλιξιν ἀναγκαῖοι, ὅσον καὶ οἱ ποιητικοί. Καὶ ὡς οὗτοι οὕτω καὶ ἐκεῖνοι οὔτε διαρκῆ ἐμμονὴν οὔτε εἰδικὴν ἰδιοφυῖαν ἐγγυῶνται. Τὸναντίον περατωθείσης τῆς ἥβης ἀποθνήσκουν πάλιν, πολλοὶ δὲ, ἀνασκοποῦντες ἑαυτοὺς, θεωροῦν περιφρονητικῶς αὐτοὺς ὡς εἶδος τι «νόσου τῆς ἐξελίξεως». Ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἢ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀναφαινομένη φιλοσοφικὴ ροπὴ δὲν προσλαμβάνει πάντοτε τὴν μορφήν μεγάλου πάθους, ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἡ φύσις ἐδημιούργησεν ὡς ἀντίρροπον τῆς ροπῆς ταύτης τὴν ἰσχυρὰν πρὸς τὰ ἔξω φερόν, τὴν εἰς τὸ

ἐν τῷ κόσμῳ καινοφανές καὶ θέλγον ἀφοσίωσιν, τὴν πρὸς δρᾶσιν ὁρμὴν, ἣτις πληροῖ τὸν βίον τῶν πλείστων ἐφήβων.

Μόνον ὁ τύπος, τὸν ὁποῖον ὠνόμασαν νεωστὶ ἐσωστρεφῆ, πρὸς τὰ ἔσω ἐστραμμένον, προσλαμβάνει συχνὰ παρὰ τὴν μορφήν τῆς φαντασιακῆς ἐντροφήσεως καὶ τῆς συναισθηματικῆς μακαριότητος καὶ τὴν μορφήν τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ ὅλος ἄνθρωπος, βυθιζόμενος εἰς ἑαυτόν, περιπίπτει εἰς τὸ μαρτύριον τῶν βιβρωσκόντων προβλημάτων, τὰ ὁποῖα καταδιώκουν αὐτὸν ὡς δαίμονες. Πρὸς τὴν λύσιν αὐτῶν ἐλάχιστα κατορθώνει, ἐπειδὴ τὸ ὕλικόν, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐργάζεται, εἶναι ὑπεράγαν πενιχρόν. Τὴν ὕλην τοῦ φιλοσοφεῖν κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα ἀποτελεῖ κατὰ κανόνα ἡ «μυστικιστικὴ βίωσις τῆς ἰδίας αὐτῶν ψυχῆς». Ἡ φιλοσοφία αὐτῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς καταστάσεως τοῦ θυμικοῦ αὐτῶν, συχνὰ δὲ ἐκ τῆς ιδιοσυγκρασίας αὐτῶν. Τὴν ἀπειρον δυσχέρειαν, τὴν ὁποῖαν προβάλλει ἡ διὰ τοῦ νοῦ ἐπεξεργασία ὅλης τῆς πλουσίας ὕλης ὀλοκλήρου τοῦ βίου, ἀντιπαρέρχονται, ἤδη διότι δὲν γνωρίζουν ἀκόμη τὴν ὕλην ταύτην· ἀλλ' ἀκόμη καὶ διότι πρὸς ταύτην χρειάζονται λογικὰ ἐφόδια, τῶν ὁποίων ἡ ἀπόκτησις εἶναι ἄγαν ἐπίπονος ἐν σχέσει πρὸς τὴν ζωϊκὴν λειτουργίαν τῆς ἐξελέξεως, ἡ ὁποία ἐνυπάρχει ἐν τῇ ὅλῃ καταστάσει. Ἄλλ' ἡ λειτουργία αὕτη εἶναι «αὐτοκατανόησις» καὶ «αὐτοσυναίσθησις». Περὶ τὸν πρακτικὸν βίον ἀσχοληθέντες φιλόσοφοι φαίνεται ὅτι ὀδηγοῦν συντομώτατα εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ὅσῳ ριζοσπαστικώτερον καὶ μονομερέστερον ἐξέφρασαν ἑαυτοὺς μόνον καὶ τὸ ἴδιον αὐτῶν Ἐγώ, τόσῳ περισσώτερον συγγενεῖς εἶναι πρὸς τὸν ἴδιον τῶν ἐφήβων τούτων κόθον πρὸς γνῶσιν ἑαυτῶν καὶ κατάφασιν ἑαυτῶν. Ἐὰν πρὸς τούτοις κατορθώσουν νὰ χαλκεύσουν περὶ τὸν ζωϊκὸν τοῦτον πυρῆνα τῆς φύσεως αὐτῶν ἀπεστρογγυλωμένον καὶ διὰ τοῦτο ταχέως πείθον σύστημα ἐννοιῶν, ἐμφανίζονται πολὺ ἀξιόπιστότεροι καὶ ἀξιοί μιμῆσεως. Δεδηλωμένοι ἀτομισταί, οἱοὶ ὁ Feuerbach, ὁ Stirner, ὁ Nietzsche, ἀριθμοῦν παμπόλλους ὁπαδοὺς μεταξὺ τῶν νέων καὶ διὰ τοῦτον ἐπίσης τὸν λόγον, ὅτι δημιουργοῦν δραστικῶς περιπαθῆ ἔκφρασιν λίαν ζωηροῦ συναισθήματος τοῦ αἰῶνος. Ὁ Schopenhauer, τοῦ ὁποῖου ἡ φιλοσοφία πηγάζει ἐκ τῆς ιδιοσυγκρασίας του, γνωρίζει νὰ περιβάλλῃ τὴν ιδιοσυγκρασίαν

ταύτην διὰ καλῶς συνηρησμένου συγκροτήματος ἐννοιῶν, τὸ ὁποῖον θὰ αἰχμαλωτίξῃ ἐκάστοτε τοὺς ἤττον κριτικούς ἀναγνώστας διὰ τῆς ψυχολογικῆς αὐτοῦ μορφῆς καὶ τῆς ἀπηρτισμένης ἐνότητος αὐτοῦ. Ἐκτός τούτου ὁ φιλόσοφος οὗτος εἶναι πρώτης τάξεως ἀρνητικὸν πνεῦμα. Τὸ βαθύτερον περιεχόμενον αὐτοῦ κατανοεῖται ὑπὸ τῶν νέων τόσον ὀλίγον ὅσον καὶ τὸ μονῆρες μεγαλεῖον τοῦ Nietzsche. Τὰ ὀλίγα σημεῖα ἐπαφῆς, τὰ ὁποῖα δημιουργεῖ τὸ ἐπιπόλαιον συναίσθημα τῆς συγγενείας, ἀρκοῦν ὅπως καταστήσουν ἀμφοτέρους — ἐντελῶς ἐναντίον τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος — α ὁ θ ε ν τ ῖ α ς διὰ τὴν νεολαίαν. Τὸ ἐκ τῆς ἐποχῆς ἰσχυρῶς ἐξαρθρώμενον στοιχεῖον τῆς κατὰ τῶν ἰσχυουσῶν μορφῶν τῆς νοήσεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἀντιστάσεως, ὅπερ ἐνυπάρχει παρ' ἀμφοτέροις, συμπίπτει πρὸς αἰώνιον τι γνῶρισμα τῆς ψυχῆς τῆς ἡβῆς. Καὶ ὁ Spengler ἐπίσης ἐπιδραῖ μᾶλλον διὰ τῶν ἀρνήσεων αὐτοῦ ἢ διὰ τῶν νοουθεσιῶν του πρὸς ἀνδροπρεπῆ δρᾶσιν. Διὰ τὸν αὐτὸν ἐπίσης λόγον φαίνεται ὅτι ἡ ἀρέσκουσα συμπλήρωσις τῆς μορφῆς τοῦ σύμπαντος προσαρμόζεται εὐκόλως εἰς τὴν νόησιν τῶν νέων οἱ ὁποῖοι δὲν γνωρίζουν ἀκόμη ἀντιθέτους ἐνστάσεις».

Ἄλλὰ πρὶν ὀμιλήσωμεν περὶ τῶν φιλοσοφικῶν αὐθεντιῶν, πρέπει νὰ πραγματευθῶμεν τὸν θεμελιώδη τύπον τῆς νεανικῆς φιλοσοφίας. Αὕτη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἀκόμη φιλοσοφία ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας στηριζομένη. Τοῦναντίον οἱ ἔφηβοι ἀνιδρύουν τῇ βοήθειᾳ κενῶν οἰονεῖ καὶ γενικωτάτων κατηγοριῶν ταχέως συγκολλώμενον οἰκοδόμημα. Ἐντεῦθεν τὸ ὀρθολογιστικὸν γνῶρισμα, ὅπερ προσιδιάζει συχνὰ εἰς τὴν ἐφηβικὴν νοοτροπίαν. Τὸ γνῶρισμα τοῦτο τελεῖ εἰς παράδοξον ἀντίφασιν πρὸς τὴν μὴ δεκτικὴν λόγου, συναισθηματικὴν καὶ καθ' ὄρμᾶς δρᾶσαν φύσιν τῶν ἐφήβων, πρὸς τὸ χάος τῶν ὀρμῶν καὶ τῶν ταλαντεύσεων τοῦ συναισθήματος. Διότι ἡ ψυχικὴ ὕψῃ, τὸ ἐνιαῖον ψυχικὸν σύστημα, δὲν ἔχει ἀποτελεσθῆ ἔτι· καὶ ἐπομένως οὐδ' ἡ φιλοσοφία ἔχει ἀκόμη καταστῆ ὀργανικὸν στοιχεῖον τοῦ ἀνθρώπου. Ἐξ ἄλλου οὐδ' ἡ ἀπὸ τῶν φαινομένων τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἀπαλλαγὴ συντελέσθη ἀκόμη. Τὸ ἀπτόν φαίνεται ὅτι εἶναι καὶ τὸ μάλιστα ἀναμφισβήτητον. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἄλλη ἐκείνη ἀντίφασις, ὅτι δηλ. οἱ αὐτοὶ ἔφηβοι, οἱ ὁποῖοι ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ καὶ τῇ ἐκτιμῇσει

αὐτοῦ εἶναι μέχρις ἀσωτίας ἰδανισταί, πρεσβεύουν συχνὰ θεωρητικόν τινα ὕλισμόν. Ἐξ αὐτοῦ δὲ τούτου τοῦ ὕλισμοῦ αὐτῶν κατασκευάζουν ἔπειτα νέαν ἰδεολογίαν (ἀκριβῶς ὡς πρωτόγονοι ὄπαδοί τοῦ Μάρξ), τῆς ὁποίας τὸ μετάρσιον καὶ ἡ ἐλαύνουσα δύναμις ἀποδεικνύουν ψευδεῖς τὰς θεωρητικὰς αὐτῆς προϋποθέσεις (πρβλ κεφ. 13).

Ἄλλ' ἔχομεν καὶ ἐφηβικὴν μεταφυσικὴν, ἡ ὁποία στηρίζεται ἐπὶ πρωταρχικῶν βιωμάτων καὶ ἡ ὁποία εἶναι μᾶλλον ἔκφρασις καὶ ἐρμηνεῖα τῶν βιωμάτων τούτων ἢ συναρμολόγησις ἰδεῶν. Συνηθέστατα συνέχεται πρὸς τὸ ἐρωτικὸν καὶ γενετήσιον μυστήριον· ἀλλ' ὁμοίως καὶ πρὸς τὸ πρόβλημα τοῦ θανάτου, τὸ τῆς μεταξὺ θεοῦ καὶ κόσμου σχέσεως, ὡς καὶ πρὸς τὸ τῆς μεταξὺ ψυχῆς καὶ ὕλης. Τὰ μυστικῶν χαρακτῆρα φέροντα φιλοσοφήματα ταῦτα τελοῦν ἐκ τῶν προτέρων εἰς στενωτέραν σχέσιν πρὸς τὴν κατάστασιν τῆς ἐφηβικῆς ψυχῆς. Ἄλλ' εἶναι καὶ παραμένουν ἰσχυρὰ προβολὴ τοῦ ὑποκειμενικοῦ κόσμου τοῦ ἀτόμου εἰς τὰ ἐσώτατα βᾶθη τοῦ κόσμου, σπανίως δὲ ὁ νεανικὸς συγκλώστης ἐννοιῶν παρατηρεῖ, ὅτι διὰ τούτων κατορθώνει νὰ κατανοήσῃ μᾶλλον τὴν κοσμικὴν συνάρτησιν ἐκ τῆς μάλιστα ὑποκειμενικῆς ἀποκαλύψεως τῆς μυχαιτάτης αὐτοῦ φύσεως ἢ ἑαυτὸν ἐξ ἐκείνου.

Ἄλλως τε οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ φιλοσοφικὴ ἐποψίς, — ἡ ἀφροντις ἀκαμψία καὶ ἡ εὐθυγραμμία τῆς νοήσεως ἐκδηλοῦται πάντοτε διὰ τῆς ἀκολούθου τακτικῆς, ὅτι δηλ. παραλαμβάνονται ἀπλῶς δίκην κυκλοφορούντων νομισμάτων ἐκ τῶν ἐν χρήσει κατηγοριῶν γενικώταται ἐννοιαί, οἷαι αἱ «δύναμις καὶ ὕλη», «ἐξέλιξις», «βίωμα», «πνεῦμα», «θέα τῆς οὐσίας», καὶ συναρμολογοῦνται εἰς τὸ ἴδιον ἐκάστου «σύστημα». Ἐνταῦθα συμβαίνει ὅτι καὶ περὶ τὴν ποίησιν καὶ τὴν μουσικὴν κατὰ βᾶθος γίνεται παραγωγὴ μᾶλλον δαπάναις τρίτου ἢ ἐξ ἐσωτάτης δυνάμεως. Ἡ περίπτωσις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐκ τῆς λεπτολόγου ἐρεύνης τοῦ προβλήματος ἀναπτύσσεται αὐτοτελὲς προϊόν τῆς νοήσεως, εἶναι ὑπερβαλλόντως σπανία καὶ ὑποδηλοῖ γνησίαν φιλοσοφικὴν ἰδιοφυίαν. Καθόλου χρησιμοποιοῦνται συνεχιζόμεναι ξένα μόνον ἰδέαι, ἀρκετὰ δὲ συχνὰ μάλιστα παρουσιάζονται οἱ ξένοι κάλαμοι ὡς ἴδιοι.

Συνήθως τὸν πρῶτον τολμηρὸν τοκετὸν κοσμοθεωρίας ἀκο-

λουθει, εάν τὸ φιλοσοφικὸν κῶμα ἐξακολουθῆ, στάδιον ἐξελιξεως, ὅπερ δύναται μὲν νὰ ἐμπαιῆ τὴν ἐντύπωσιν φιλοσοφικῆς ἰδιοφυίας, ἀλλὰ πράγματι ἀποτελεῖ ἐκφρασιν φαινομενικῆς μόνον ὑπάρξεως αὐτῆς. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν φιλοσόφων τῶν νεωτέρων χρόνων, οἱ ὁ Descartes καὶ ὁ Kant, ὁ Locke καὶ ὁ Hume, μετατοπίζουν ἔπειτα οἱ νέοι ὀλόκληρον τὴν ἐνέργειαν τῆς νοήσεως αὐτῶν εἰς καθαρῶς γνωσιολογικὰ προβλήματα. Ἀλλὰ πρὶν παρέλθῃ πολὺς χρόνος ἀνακαλύπτουν αἴφνης παρὰ τῷ παλαιῷ ἢ τῷ νέῳ διδασκάλῳ ἀσθενές τι σημεῖον, ὅπερ εἶναι εἰς θέσιν νὰ διορθώσουν διὰ μέσων καθαρῶς λογικῶν.

Τὴν παραλλαγὴν διαδέχεται ἔπειτα νέα ἐντελῶς προσθήκη ἢ νέα συνέχισις, καὶ τέλος κομίζουσι τὰ πρωτόλεια τὸ ἀπὸ μακροῦ ποθοῦμενον, «ὄλως νέαν καὶ ὄλως ἰδίαν» γνωσιολογίαν. Ἡ κατὰ τὸ φαινόμενον φιλοσοφικὴ αὕτη παραγωγικότης δυνατὸν νὰ εἶναι τῇ ἀληθείᾳ παντελῶς ἄγονος. Δὲν πρόκειται νὰ εἰπωμέν τι κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς ἐμβριθείας καὶ τῆς κριτικῆς ἢ φιλοσοφία δύναται νὰ ὑφίσταται τόσον ὀλίγον ἄνευ τῆς ἐπὶ μέρος ἀκριβολογίας ὅσον καὶ πᾶσα ἄλλη ἐπιστήμη. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἔχομεν ἐντελῶς σφαλερὰν ἰδέαν περὶ τῆς γενέσεως καὶ τοῦ ἔργου τῆς γνωσιολογίας. Οὐδέποτε συνάγεται αὕτη ἐκ τῆς λογικῆς ἀκολουθίας προτάσεων τινῶν ἢ ἐκ τοῦ κενοῦ σχήματος γνωστικοῦ κατασκευάσματος δυναμένου νὰ ἀπομονωθῆ· ἀλλὰ στηρίζεται ἐπὶ εὐρυτάτων ὄρων, τοὺς ὁποίους ἐδημιούργησεν ἡ ἱστορία τῆς ἐπιστήμης, καὶ ἐπὶ μεγάλου ποσοῦ θετικῆς γνώσεως. Δὲν δύναται τις νὰ συγκλώσῃ αὐτὴν ἐκ τῶν προτέρων, παράγων αὐτὴν ἀπλῶς ἐκ τοῦ καθαρῶς συνειδότος. Αἱ πολλὰ «αὐτοποίητοι γνωσιολογία» τῶν τελευταίων ἀκριβῶς 25 ἐτῶν ὀλίγον ἐγονιμοποίησαν τὴν καθόλου νόησιν. Ἀποτελοῦν εἶδος τι αὐτεαρεστήσεως τῇ βοηθείᾳ ἐννοιῶν. Ἀλλὰ τὸ κυρίως φιλοσοφικὸν πρόβλημα, ὅπερ καὶ μόνον καθιστᾷ τινὰ γενεσιουργόν, οὐδέποτε ἀφυπνίσθη ἐν τῷ βάθει αὐτῶν ἢ ἔχει ἀποθάνει πρὸ πολλοῦ. Ἀλλῶς τε ἤδη ἡ πρώτη πρότασις τὴν ὁποίαν προβάλλει ὁ φιλόσοφος, τὸ ἀρχιμήδειον σημεῖον ἐπὶ τοῦ ὁποίου τοποθετεῖ ἑαυτὸν δι' ἀποφάσεως τῆς βουλήσεως, περικλείει ἐν ἑαυτῇ ὁμολογίαν καταγομένην ἐκ τῆς μεταφυσικῆς ἢ μᾶλλον ἐκ τῆς θρησκείας. Ὀλόκληρος ἢ νεωτέρα γνωσιολογία δὲν διέλυσε τὴν μεταφυσικὴν, ἀλλ'

ἀπώθησεν αὐτὴν εἰς βαθύτερα ἀκόμη στρώματα, πρὸ πάντων εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ ὑποκείμενον, τ. ἔ. εἰς κόσμον, ὅστις ὡς τοιοῦτος ἠνεώχθη τὸ πρῶτον εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ χριστιανοῦ φιλοσόφου **Αὐγουστίνου**.

Μιᾶ λέξει, τὰ νεανικά φιλοσοφήματα οὐδέποτε σχεδὸν εἶναι γόνιμα. Εἶναι τρόποι ἐκφράσεως τοῦ ζωϊκοῦ συναισθήματος ἢ γραμματῶν χρησιμεύουσαι πρὸς αὐτασφάλισιν ἢ καὶ κοσμήματα καλὰ μόνον πρὸς ἐπίδειξιν. Ἡ ἐκδοχὴ αὕτη ἐπιβεβαιουῖται ὑπὸ τοῦ τρόπου τῶν νεανικῶν συζητήσεων, αἱ ὁποῖαι — εἴτε ἀναφέρονται εἰς ζήτημα τοῦ εἶναι εἴτε εἰς πρόβλημα τοῦ πρακτικοῦ βίου — λαμβάνουν κατὰ κανόνα φιλοσοφικὸν χαρακτήρα. Εἶναι γνωστὸν ὅτι μεταξὺ ἀρρένων ἰδίᾳ ἐφήβων εἶναι δυνατὸν νὰ διαρκοῦν αἱ συζητήσεις αὗται ἐπὶ πολλὰς ὥρας ἄνευ διακοπῆς, μέχρι βαθείας νυκτός, ἵνα συνεχισθοῦν πάλιν τὴν ἐπομένην. Ἡ ἐπὶ τοῖς τοιούτοις διαλόγοις εὐαρέστησις τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας δὲν ἀπετέλει ἐθνικὴν ἰδιότητα αὐτῆς μόνης. Ἡ πρὸς αὐτοὺς ροπή φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ καθολικὸν γνώρισμα τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας. Αἰωνίαν σημασίαν κέκτηται ὡσαύτως τὸ γνώρισμα, καθ' ὃ ὁ διάλογος μεταπίπτει ἐνταῦθα εὐκολώτερον ἢ ἀλλαγῶν εἰς διαλεκτικὴν τ. ἔ. εἰς ἐριστικὴν τέχνην, ἢ ὁποῖα δὲν διέπεται πλέον μόνον ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς ζητήσεως τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς ρητορικῆς καὶ τῶν ἀγώνων. Ὡς ἀφορμὴ εἶναι δυνατὸν νὰ χρησιμεύσῃ σοβαρὸν τι καὶ γνήσιον πρόβλημα, λ. χ. τὸ πρόβλημα τῆς ἀθανασίας ἢ τῆς δικαιοσύνης ἢ τοῦ καθήκοντος. Ἀλλὰ ταχέως διαπληκτίζονται οἱ ἐρίζοντες· ὁ μὲν ἀκολουθεῖ μετὰ τυφλῆς ἰσχυρογνωμοσύνης τὰς λογικὰς μόνον συνεπείας, αἵτινες ἐπονται ἐκ τῆς πρώτης αὐτοῦ προτάσεως, καὶ ἂν ἀκόμη ἀντιφάσκουν χιλιάκις πρὸς πᾶν ὅ,τι ὁ ἴδιος ἄλλως γνωρίζει καὶ πιστεύει· ὁ δὲ ἐπιζητεῖ μετ' εὐχαριστήσεως νὰ συλλάβῃ τὸν ἀντίπαλον, ἀκόμη καὶ ἐπὶ ζημίᾳ τῆς ἀτομικῆς αὐτοῦ φιλαληθείας· ὁ τρίτος ἐγκαταμειγνύει ταχέως τὸ συναίσθημα αὐτοῦ ὡς ἐπιχείρημα ἢ προσδίδει εἰς τὴν συζήτησιν προσωπικὸν χαρακτήρα κ.τ.λ. Τὸ ρωμανικόν, τὸ γερμανικὸν καὶ τὸ ἑβραϊκὸν πνεῦμα ἐμφανίζουσι ἕκαστον χαρακτηριστικὰ παραλλαγὰς τοῦ φαινομένου τούτου. Ἄλλ' ἢ ἐπὶ τῶν διαλεκτικῶν ἀγῶνι χαρὰ φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ διαρκὲς γνώρισμα τῶν παιδείας τυ-

χόντων νέων, δι' αὐτοῦ δὲ ἀκονίζονται τὰ διάφορα ὄπλα τοῦ πνεύματος, εἰ καὶ οὐχὶ πάντοτε τὰ καθαρῶς λογικά. Εἰς τὸν ὠριμώτερον ἀκροατὴν φαίνεται τοῦτο ὀχληρὸν καὶ ἀφόρητον, ἐπειδὴ ἡ ὄλη συζήτησις οὐδὲν κατὰ τὸ πλεῖστον συμβάλλει πρὸς διαφώτισιν τοῦ προβλήματος, ἀπὸ τοῦ ὁποῦ ὠρμήθη. Τὸ κέρδος ὁμῶς, ὅπερ ἀποκομίζει ὁ ἔφηβος, δὲν ἐγκρατεῖται εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν συζήτησιν, ἀλλ', ὡς ἐν τοῖς σωκρατικοῖς διαλόγοις, εἰς τὴν ἐνδόμυχον κίνησιν καὶ διέγερσιν, τὴν ὁποῖαν καταλείπει αὐτὴ καὶ ἡ ὁποία ἴσως κατὰ τὴν ἐπομένην μόλις ἡμέραν ἢ ἀκόμη βραδύτερον ἀρχεται λαμβανόντως ἐνεργοῦσα.

Καὶ αἱ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ θεραπευόμεναι σοβαραὶ φιλοσοφικαὶ σπουδαὶ μετέχουν τῶν ἰδιορρυθμῶν νεανικῶν τυχῶν. Τὴν πρώτην ἐντύπωσιν, τὴν ὁποῖαν ἀποκομίζει ὁ νέος ἐκ τοῦ τεραστίου πλήθους τῶν πρὸς ἀλλήλας ἀντιφασκουσῶν καὶ ἀλλήλας ἀναιρουσῶν ἐπόψεων, ἀποτελεῖ τὸ συναίσθημα, ὅτι ὑπέστη πλήρη διάσπασιν ψυχικὴν καὶ ὅτι ἡ πνευματικὴ αὐτοῦ ὑπαρξίς ἀντὶ νὰ προάγεται διατελεῖ ἐν κινδύνῳ. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς δυσχεροῦς ταύτης καταστάσεως συντελεῖται τὸ ἐξῆς τυπικὸν φαινόμενον· ὠθούμενος ὑπὸ ἀσυνειδήτου τινὸς ἐλατηρίου πρὸς αὐτασφάλισιν προσκολλᾶται ὁ νεαρὸς φιλόσοφος εἰς ἓνα διδάσκαλον, ἐκ τοῦ πνευματικῆς κέντρου τοῦ ὁποῦ προσδοκᾷ αὐτὸς προσωπικῶς τὴν πλείστην ἀρωγὴν καὶ ὠφέλειαν. Τοῦτον συνηθίζει νὰ ἀκολουθῇ ἐπὶ μακρὰ ἔτη καὶ νὰ ἐγχαράσῃ εἰς τὴν ὑψὴν τῆς ἰδίας αὐτοῦ συνειδήσεως τοὺς τρόπους τῆς νοήσεως αὐτοῦ. Καὶ εἰς τοῦτο ὁμῶς δὲν ἀρκεῖται. Ἄλλ' — ἵνα ἀσφάλισῃ ἔτι μᾶλλον ἑαυτὸν — κλείει ἑαυτὸν, ἀμυνόμενος τρόπον τινά, ἐχθρικῶς καὶ μετὰ περιφρονησεως πρὸς πᾶσαν ἄλλην νοητικὴν ροπὴν. Οὐδεμίαν τρέφει ἐπιθυμίαν νὰ ἀναγνωρίσῃ εἰς αὐτὰς τὸ δίκαιόν των· τηρεῖ ἑαυτὸν μακρὰν αὐτῶν, ἵνα μὴ πνιγῇ ἐντὸς τοῦ ὠκεανοῦ τῶν προβλημάτων. Ὁ μὴ δυνάμενος νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀποκομίζει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι πρόκειται περὶ ἁώρου ἐπάρσεως. Ἐὰν ἐνεβόθουν εἰς αὐτὸν ψυχολογικῶς, θὰ κατενόει ὅτι οὕτω πρὲς εἰ νὰ εἶναι. Διὰ τῶν κατοχυρώσεων τούτων τῆς ψυχῆς του ἐκδηλοῦται εἰδὸς τι ὀρμῆς πρὸς πνευματικὴν αὐτοσυντηρησίαν. Οὕτω δὲ προκύπτει τὸ παράδοξον φαινόμενον, ὅτι ἡ ἀσθεντία κέκτεται με-

γάλην ἔτι δύναμιν καὶ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς ἐλευθέρως φιλοσοφίας καὶ κοσμοθεωρίας τῶν νεωτέρων χρόνων. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου θὰ ἠδυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν σπουδαῖα συμπεράσματα περὶ τῆς ἐν τῷ βίῳ καὶ τῷ πολιτισμῷ πνευματικῆς λειτουργίας τῆς φιλοσοφίας. Δέον μόνον νὰ μὴ λησιμονῶμεν ὅτι, ἀφ' ἧς στιγμῆς ὑψώσωμεν εἰς ἐνσυνείδητον ἀξίωμα τοὺς λανθάνοντας τούτους μεταξὺ τῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ ὑποκειμενικοῦ βίου συνδέσμους, χάνει τὴν δύναμιν αὐτῆς ἡ γνησία ἐννοια τῆς ἐξ ἀντικειμένου νοήσεως. Καὶ αἱ δυνάμεις ἐκεῖναι αἱ τὴν διάπλασιν καὶ μορφοποίησιν ἡμῶν αὐτὴν κατεργαζόμεναι εἶναι ἀποκλειστικῆ ἀνταύγεια τῆς πρὸς αὐστηρὰν ἀντικειμενικότητα βουλήσεως. Οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα ἐν ταῖς ἱστορικαῖς ἐπιστήμαις, πρὸ πάντων δὲ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ.

Ἄπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀναφαίνονται γενεαὶ νέων, αἵτινες κατέχονται ὑπὸ ἰσχυρᾶς ἀποστροφῆς πρὸς πᾶσαν νοησιαρχικὴν διαμόρφωσιν τῆς ζωῆς. Ἀποτροπιαζομένη ἡ νεολαία τὴν τέως ἰσχύουσαν κατὰ λόγον διάταξιν καὶ διαμόρφωσιν τῆς ὑπάρξεως, ἐπιζητεῖ νὰ πλησιάσῃ εἰς τὸν πνευματικὸν κόσμον δι' ἄλλων ὀργάνων διὰ τῆς μυστικιστικῆς δαισιθήσεως, διὰ τῆς αἰσθητικῆς προβολῆς καὶ συμπαθείας, μέσῳ ὀρμεμφοῦ καταφάσεως τῆς ζωῆς (élan vital) ἢ δι' ἀστοχάστου δράσεως. Τὸ φαινόμενον τοῦτο, ὅπερ παρατηρεῖται καὶ μεμονωμένως παρὰ τοῖς καθ' ἕναστος, ἀνευ δηλ. τῆς ἐπιδράσεως καθόλου τινὸς καὶ ὁμαδικῆς κινήσεως, εἶναι δυνατόν ψυχολογικῶς θεωρούμενον νὰ ἔχῃ διαφορωτάτας σημασίας. Ὅταν πρόκειται δυσμενῆς περίπτωσις, εἶναι ἀπλή μνησικακία· ἀδυναμία συμμετοχῆς εἰς τὴν ζωὴν ἐκείνην καὶ ἐντεῦθεν ἀρνησις αὐτῆς. Εἶναι πολὺ νωχελεῖς περὶ τὴν σκέψιν διὰ τοῦτο ἐκλέγουν τὸ περίφημον salto mortale, ὅπερ νομίζουν ὅτι ὀδηγεῖ δῆθεν ἀμέσως εἰς τὴν καρδίαν τῶν πραγμάτων. Ὅπισθεν αὐτοῦ δὲν ὑποκρύπτονται θετικαὶ δυνάμεις. Πρόκειται περὶ ἐχθρότητος πρὸς τὴν γνῶσιν, ἥτις φέρει τὸν χαρακτῆρα νόσου τοῦ πολιτισμοῦ. Τοιαύτη ἐποψις δὲν εἶναι ἱκανὴ πρὸς ζωὴν ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας καὶ σβῆνει ἐν τέλει ἀφ' ἑαυτῆς.

Διάφορον ἐντελῶς σημασίαν φέρει ἡ πρὸς τὴν νοησιαρχίαν ἀντίθεσις, ὡσάκις πηγάζει ἐκ τοῦ σοβαροῦ καὶ βαθέως συναισθηματος τῆς ἀνεπαρκείας, ὅπερ γεννᾷ ἡ μορφὴ τῆς ἰσχυροῦσης ἐπι-

στήμης. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἀφυπνίζεται ἐν τῇ ψυχῇ τῆς νεαρᾶς γενεᾶς εἶδος τι νέας συνειδήσεως ἀντικειμένου καὶ ἐναργείας. Ἐκ τῆς ζυμώσεως τῶν ἀρνήσεων καὶ τῶν καταφάσεων δημιουργεῖται ἐν τέλει νέος τις γενικὸς τύπος τῆς ἐπιστήμης, ὅστις δὲν στηρίζεται μόνον ἐπὶ τῆς εἰς ἀντικείμενα καὶ προβλήματα προσοχῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς προτιμήσεως ἄλλων τρόπων νοήσεως. Εἰς τοιαύτην τινὰ ἐριδα ἔδωσε κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν ἀφορμὴν ὁ ἐν πολλοῖς νέας ἐπιστημονικὰς ὁδοὺς τεμὼν Max Weber διὰ τοῦ θεμελιώδους αὐτοῦ λόγου «περὶ τῆς ἐπιστήμης ὡς ἐπαγγέλματος», δι' οὗ ἐπεζήτησε νὰ περιορίσῃ τὰς πνευματικὰς ἐπιστήμας εἰς ἀπλὴν τινα τεχνολογικὴν γνῶσιν τῶν μέσων.

Ἄλλ' ὑπὸ τὰς ἐπαναστάσεις τῆς ἐπιστήμης λαμβάνουν ἀείποτε περιεκτικὰ ἐλατήρια κοσμοθεωρίας. Δὲν ὀφείλεται εἰς ἀπλὴν σύμπτωσιν ὅτι ὁ Max Weber προσέκρουσεν εἰς τὴν ἐρρωμένην ἀντίστασιν τῆς σχολῆς τοῦ Stefan George, ἡ ὁποία πειρᾶται νὰ ὑπεισαγάγῃ εἰς τὴν ἐπιστήμην αἰσθητικὸν καὶ θρησκευτικὸν πνεῦμα, συναισθανόμενον ἑαυτὸ συγγενὲς πρὸς τὸν μῦθον. Γενικῶς εἰπεῖν: Διὰ τῶν ἀπαιτήσεων, τὰς ὁποίας ἐγείρει ἐκάστοτε ἡ συνολικὴ συνείδησις τῆς ζωῆς, ὑποδαυλίζεται ἀεὶ πάλιν τὸ συναίσθημα τῆς ἀνεπαρκειᾶς, ὅπερ γεννᾷ ἢ καθαρῶς θετικοκρατικὴν θεραπεία τῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία τείνει νὰ προβάλλῃ τὰ πάντα ἐπὶ τῆς ἀδιαφόρου ἐπιφανείας ἀπλῶν γεγονότων καὶ σχέσεων αὐτῶν. Ἡ ἰδέα ἐπιστήμης τῶν ζωντανῶν εἰδῶν, ἡ διὰ τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Goethe καὶ τοῦ Hegel νομιμοποιηθεῖσα, ἀγωνίζεται αἰωνίως πρὸς τὴν ἐπιστήμην τῶν ἐννόμων σχέσεων ὑστάτων καὶ καθοριστῶν στοιχείων τοῦ εἶναι. Ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἐκείνῃ τῶν εἰδολογικῶν πλασμάτων ἐνυπάρχει καταφανῶς οὐ μόνον μονομερῶς λογικὸν στοιχεῖον, ἀλλὰ καὶ αἰσθητικὸν καὶ ἐν τέλει θρησκευτικὸν στοιχεῖον. Ὅσακις ἀνίσταται εἰς νέαν ζωὴν, ἀντηχεῖ πάντοτε ἡ κραυγὴ πρὸς «σύνθεσιν», «ὀλότητα», «πλαστικὴν δύναμιν» τῆς νοήσεως.

Πάντα ταῦτα συναισθάνεται ἡ νεολαία μόνον ὡς προαίσθησιν, ἥτις ἐκφαίνεται σαφέστατα ἐν τῇ ὀρμεμφύτῃ ἀποστροφῇ ἐναντίον τῆς κατὰ παράδοσιν θέσεως τῶν προβλημάτων καὶ ἐναντίον τῶν μεθόδων. Τὸ κατ' ἀρχὰς οὐδὲ τὰς γενικὰς γραμμὰς τῆς νέας

ὁδοῦ διακρίνει. Ἄλλ' ἀπὸ ὑψηλοτέρας τιμῆς πνευματικῆς σκοπιᾶς θεωρουμένη ἢ αἰείποτε ἐπαναλαμβανομένη ἐπιστροφή τῆς ἐπὶ μέρους ἐπιστήμης εἰς τὸν κόλπον τῆς φιλοσοφίας, ἐμφανίζεται ὡς τὸ λουτρὸν τῆς παλιγγενεσίας διὰ τὴν ἐπιστήμην ὡς ἓν ὄργανον ἐν τῷ ὅλῳ πνευματικῷ συστήματι τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ περιπαθὴς πόθος, ὃν τρέφει ἀκριβῶς ἡ νεολαία πρὸς φιλοσοφίαν καθ' ἃς ἐποχὰς διέρχεται κρίσιν ἢ ἐπιστήμη. Διότι ὁπωσδήποτε καὶ ἂν παριστᾷ τὸ πρᾶγμα ὁ καθαρῶς ἔμμονος αὐτέλεγχος τῆς γνώσεως, ψυχολογικῶς παραμένει πάντοτε ἢ πρὸς γνῶσιν βούλησις ἐπὶ μέρους λειτουργία ἐν τῷ ὅλῳ τοῦ ζῶντος πνεύματος. Ἐκ τῶν ἀδιασπάστων βαθῶν τῆς ζωῆς δὲν ἀναβλύζει ἐν τέλει μόνον ἢ καθ' ἕκαστον ἐπιστήμη, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ φιλοσοφία.

Ἄλλ' ὁποῖός τις εἶναι λοιπὸν ὁ πυρὴν, ὅστις ὑπάρχει ἔπισθεν τῆς μεταλλασσοῦσης ποικιλίας τῶν φιλοσοφικῶν ἐπόψεων τῶν καθ' ἕκαστον ἐπιστημῶν καὶ ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ ἐνδιαφέρῃ πρὸ πάντων τὴν ἡμετέραν ψυχολογίαν τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας;

Εἶπομεν ἤδη ὅτι ἡ ζωντανὴ πηγὴ, ἡ ὁποία παφλάζει ἐν τῷ βάθει, εἶναι ἡ νέα βίωσις, ἡ αὐτοβίωσις καὶ ἡ βίωσις τοῦ κόσμου. Ἐν τούτοις περιέχονται ἀρκετὰ προβλήματα, ἔστω καὶ ἂν δὲν κατορθώνουν νὰ διατυπώσουν ἑαυτὰ δι' ἐννοιῶν. Τὸ μέγα πρόβλημα τῆς ζωῆς ἀποτελεῖ τὸ κέντρον, ὅπερ κεντρίζει τὴν νεαρὰν ψυχὴν δι' ὅλης τῆς δυνάμεως τοῦ καινοφανοῦς. Ἡ ζωὴ αὕτη ὁδηγεῖ ἀφ' ἑαυτῆς αἰείποτε εἰς μεταφυσικὰ σημεῖα. Περιέχει ἀκόμη ἐν ἑαυτῇ πάσας τὰς μὴ συμβιβασθείσας ἀντιφάσεις, αἱ ὁποῖαι κατ' οὐδένα τρόπον εἶναι δυνατὸν νὰ βιῶνται ἢ μία παρὰ τὴν ἄλλην. Ἄλλ' ἡ πνευματικῶς δημιουργοῦσα φύσις, ἡ ὁποία ρέει δι' ἡμῶν καὶ κατακλύζει ἡμᾶς — οὕτως ὥστε κατὰ τὰ ὠριμώτερα ἔτη κατεχόμεθα ὑπὸ τοῦ συναισθήματος ὅτι ἡ ζωὴ βαίνει μόνον διὰ μέσου ἡμῶν — ἐμβάλλει ἐντὸς ἡμῶν εἶδος τι προσωρινῆς λύσεως, καὶ δὴ ὑπὸ μορφὴν, ἡ ὁποία ὑπομιμνήσκει τὸ ἄλλο ἐκεῖνο μέγα δῶρον, τὸ ἐνστικτον, τ. ἔ. ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ ὑπερισχύοντος ὑπακείμενου ζωικοῦ συναισθήματος. Τὸ ὀλοκληρωτικὸν τοῦτο συναισθημα τῆς ὑπάρξεως εἶναι εἶδος τι μῆτῳ ἀναπτυχθείσης φιλοσοφίας, ἀλλὰ διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀρχιβλάστη, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἀναβλαστάνει ἢ τε νεανικὴ καὶ πᾶσα ἄλλη ἀφελὴς καὶ πρωτόγονος

φιλοσοφία. Δύναται νά προσλαμβάνη διαφορωτάτας μορφάς, αἱ ὁποῖαι πᾶσαι εἶναι λανθάνουσαι ἐπόψεις· αἰσιοδοξία καὶ ἀπαισιοδοξία, αἰσθητική, ὄνειροπόλησις καὶ ὄρμη πρὸς δρᾶσιν, ζωῶδες συναίσθημα καὶ ἐνθουσιασμός (ἐν θεῷ εἶναι), ἄσκησις καὶ χαρὰ ἐπὶ τῷ κόσμῳ κ.τ.τ. Κατὰ τοὺς ἐφηβικοὺς χρόνους αἱ συνολικαὶ αὗται καταστάσεις τοῦ συναίσθηματος τῆς προσωπικότητος ἐναλλάσσονται ἀκόμη. Μόλις κατ' ὀλίγον διασαφηνίζεται καὶ καθαρίζεται ἡ ἰδιάζουσα ὕψη, ἡ ὁποία πρόκειται νὰ ἀποτελεσθῆ. Ὁ φιλοσοφικὸς στοχασμὸς ἀποτελεῖ ἐν μόνον ἐκ τῶν μέσων, διὰ τῶν ὁποίων ζητεῖ τις ἑαυτὸν καὶ διαπλάττει καὶ μορφοποιεῖ ἑαυτόν. Κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα δὲν ἐγείρει ἀκόμη τὴν σαφῆ καὶ ἐπιτακτικὴν ἀξίωσιν πρὸς ἀντικειμενικὴν συμπεριφορὰν τοῦ πνεύματος, εἰ καὶ εὐχαρίστως καὶ εὐκόλως προβάλλει ἑαυτὸν ὡς καθολικῶς ἰσχύοντα. Ἡ ἡλικία τῆς ὑποκειμενικότητος εἶναι ἀκόμη ἐντελῶς ἀφελῆς ὡς πρὸς τοῦτο. Τὴν ἐστίαν τῆς αὐτοβιώσεως ἐκλαμβάνει ὡς τὸ πνευματικὸν κέντρον τοῦ κόσμου. Ἄλλ' ἡ ὄριμος φιλοσοφία ἀρχεται μόνον ἀφ' ἧς στιγμῆς ὑπερνήκησέ τις ἑαυτὸν καὶ ἔμαθε νὰ θεωρῆ καὶ ἑαυτὸν ὡσαύτως ὡς εἰδικὴν περίπτωσιν τῶν μεγάλων νόμων τῆς ζωῆς. Ἀνωφερῆς καὶ μακρὸς δρόμος, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ὁποῖον αἱ ἀφελεῖς ἐκεῖναι διατυπώσεις τοῦ ὑποκειμενικοῦ κόσμου τοῦ ἀτόμου εἶναι πάντοτε ἀπλή προπαρασκευή.

Διότι περιέχουν δύο στοιχεῖα κεκτημένα ἀναντιρρήτως θετικὴν σημασίαν. Ἐν ταῖς νεανικαῖς κοσμοθεωρίαις ἐνυπάρχει ἤδη ἡ ἐμβρυώδης ὑποδήλωσις τῆς ἰδιομόρφου ὕψης τῆς συνειδήσεως, ἡ ὁποία θὰ χαρακτηρίζη τὴν νέαν γενεάν. Κατὰ τοῦτο αἱ ἀπόπειραι αὗται περιέχουν τὴν κατὰ πρόληψιν ἀποκάλυψιν ἐκείνου, ὃπερ «θὰ σημειώσῃ ἐποχὴν» ἐν τῷ μέλλοντι, τ.ἔ. νέαν, ἐκ βαθειῶν ἀσυνειδήτων ζωϊκῶν πηγῶν τρεφομένην βασικὴν σχέσιν πρὸς τὸν κόσμον, τὸν νέον τ. ἔ. ἄνθρωπον, ὃ ὁποῖος καὶ ἐντὸς τῆς ἀντικειμενικωτάτης τῶν κοσμοθεωριῶν θὰ σημαίνῃ πάντοτε τὴν μορφήν, διὰ τῆς ὁποίας πρέπει νὰ συλλαμβάνεται τὸ ὕλικόν πάσης ἐμπειρίας καὶ διαμορφώσεως, ἐφ' ὅσον δὲν φιλοσοφεῖ ὁ Θεός, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος.

Ἄλλὰ τὸ ἄλλο στοιχεῖον κεῖται ἀκόμη βαθύτερον. Ἡ θεμελιώδης κατεύθυνσις καὶ ὁ θεμελιώδης χαρακτήρ τῆς βιώσεως ἀπο-

τελοῦν κυρίως τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τοῦ ἐνδομήχου κόσμου, τὸ ὁποῖον τηρεῖ ἡμᾶς ἐγγύτατα πρὸς τὸν θεόν. Αἱ ἀπρωτόγονοι αὐταὶ ἀποκαλύψεις» ἀποτελοῦν — οὐχὶ βεβαίως τὸ ὅλον περιεχόμενον — ἀλλὰ πάντως τὰς ὑποκειμενικὰς ἀρχὰς τῶν θρησκευτῶν. Τὰ ὑστάτα βιώματα τοῦ νοήματος, εἴτε εἶναι διὰ ρ κ ε ῖ ζ ζωϊκοὶ δεσμοὶ εἴτε μονομερῶς ἐξαστράπτουσαι ἐλλάμψεις, καταυγάζουσαι τὸ βάθος ὀλοκλήρου τοῦ κόσμου, εἶναι αἱ ρίζαι τῆς θρησκευτικότητος. Καὶ ἐφ' ὅσον πᾶσα μεταφυσικὴ ἀναβλύζει ἐκ τῶν πηγῶν τούτων στηρίζεται καὶ αὕτη ἐπὶ τῆς θρησκευτικῆς βιώσεως. Δὲν ὑπάρχουν δύο κοσμοθεωρίαι ἢ μία παρὰ τὴν ἄλλην, ἡ μὲν θρησκευτικὴ, ἡ δὲ ἐπιστημονικὴ. Ἄλλὰ πανταχοῦ ὅπου καταντῶμεν εἰς ἐπιστημονικὴν ἐξερεύνησιν τῶν ὑστάτων θεμελιωδῶν βιώσεων καὶ πεποιθήσεων, συνδέονται αἰεὶ πάλιν πρὸς ἄλληλα καὶ διαποτίζουν ἄλληλα βιώματα τοῦ κόσμου καὶ στοχασμὸς, στοχασμὸς καὶ νέα βιώσεις τοῦ κόσμου, οὕτως, ὥστε ἀποτελεῖται κατὰ στρώματα συγκεκριημένον πλάσμα θεμελιούντων καὶ θεμελιουμένων ἐνεργημάτων. Ἀπὸ τοῦ ἐκάστοτε προέχοντος στοιχείου ἐξαρτᾶται ἂν τὸ ὅλον εἶναι ἐν τέλει θρησκεία ἢ μεταφυσικὴ. Δὲν ὑπάρχει θρησκεία ἄνευ μεταφυσικῶν συστατικῶν οὔτε μεταφυσικὴ ἄνευ θρησκευτικῶν καὶ μυστικιζόντων. Δύναται τις νὰ ἀσκήσῃ κριτικὴν τῆς καταστάσεως ταύτης καὶ νὰ ἐπιζητήσῃ ὀριστικὸν κανονισμὸν τῶν ὀρίων· ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἀμφίβολον. Ψυχολογικῶς ὁμῶς καθωρισμένον εἶναι, ὅτι ἀμφότεραι αἱ κατευθύνσεις αὗται τοῦ πνεύματος εἶναι συνυφασμέναι πρὸς ἀλλήλας. Πρὸ πάντων δὲ ἡ ἐξελικτικὴ ψυχολογία ἀδυνατεῖ νὰ ὁμιλήσῃ περὶ κοσμοθεωριῶν, πρὶν διαφωτίσῃ καὶ ἐξακριβώσῃ τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν βάσεις.